

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-334-41>

УДК 338.242.4

ШУМЕЙКО Станіслав

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

АВЕДЯН Людмила

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

<https://orcid.org/0000-0002-4636-6898>

e-mail: lyudaved@gmail.com

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОБРОБУТУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

У статті проведено дослідження науково-теоретичних аспектів добробуту територіальних громад в контексті децентралізації та місцевого розвитку. Досліджено та проаналізовано теоретичне обґрунтування територіальної громади, а саме визначено, що територіальна громада це тип соціально-економічної системи, компоненти якої всебічно взаємопов'язані, розташовані на значній території та витрачають значні ресурси на забезпечення власного розвитку. Потреба держави у регулюванні добробуту мешканців громади вимагає використання функціональної системи регіонального управління. Це забезпечує оптимальну взаємодію між регіональною владою, органами місцевого самоврядування та державою. Надано обґрунтування щодо визначення добробуту територіальної громади. Автори розглядають добробут як комплексний показник, що включає економічний розвиток, соціальну згуртованість та екологічну стійкість. Добробут громади - це комплексне поняття, що охоплює всі сфери життя - від соціальної справедливості до збереження довкілля. Він визначається не лише об'єктивними факторами, а й відчуттям спільноти та задоволенням потреб її членів. Виокремлено основні характеристики, що визначають добробут громади. Представлено взаємоузгодження різних складових добробуту. Серед методів регулювання розвитку територіальних громад слід розрізняти правові, економічні, організаційні та фінансові методи. У статті проаналізовано основні внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на добробут громад, зокрема управління ресурсами, людський капітал, державну політику та екологічні виклики. Визначено шляхи підвищення рівня добробуту через розвиток економіки, поліпшення соціальної сфери та впровадження екологічних ініціатив. Зазначено, що необхідним результатом є досягнення громадою високого рівня добробуту, що сприяє реалізації цілей розвитку кожного місцевого мешканця та стає ланцюгом комунікації, який має позитивний ефект.

Ключові слова: добробут, територіальна громада, публічне управління, органи місцевого самоврядування, добробут громади.

SHUMEIKO Stanislav, AVEDYAN Lyudmyla

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

SCIENTIFIC AND THEORETICAL ASPECTS OF WELFARE TERRITORIAL COMMUNITIES

The article is devoted to the research of scientific and theoretical aspects of the well-being of territorial communities in the context of decentralization and local development. The theoretical foundation of the territorial community was studied and analyzed, namely, it was determined that the territorial community is a type of socio-economic system, the components of which are comprehensively interconnected, are located on a large territory and spend significant resources to ensure their own development. The state's need to regulate the well-being of community residents requires the use of a functional regional management system. This ensures optimal interaction between regional authorities, local self-government bodies and the state. The rationale for determining the well-being of the territorial community is provided. The authors consider well-being as a complex indicator that includes economic development, social cohesion and environmental sustainability. The concept of the well-being of the population of the community is a dynamic and complex concept that combines social, economic, ecological, cultural, educational and security conditions determined by the community itself. The main characteristics that determine the well-being of the community are highlighted. The mutual coordination of various components of well-being is presented. Legal, economic, organizational and financial methods should be distinguished among the methods of regulating the development of territorial communities. The article analyzes the main internal and external factors affecting the well-being of communities, including resource management, human capital, government policy, and environmental challenges. Ways to increase the level of well-being through the development of the economy, improvement of the social sphere and the implementation of environmental initiatives have been identified. It is noted that the necessary result is the community's achievement of a high level of well-being, which contributes to the realization of the development goals of each local resident and becomes a chain of communication that has a positive effect.

Key words: well-being, territorial community, public administration, local self-government bodies, community well-being.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток територіальних громад набуває все більшого значення в умовах децентралізації та реформування управлінських систем у багатьох країнах, включаючи Україну. Добробут територіальних громад є комплексним показником, який відображає рівень економічного, соціального та екологічного благополуччя на місцевому рівні. У науковій літературі це поняття визначається через призму взаємодії економічних, соціальних, культурних та екологічних факторів. Ця стаття присвячена аналізу науково-теоретичних аспектів добробуту територіальних громад, в тому числі визначенню його складових, чинників впливу та можливих шляхів підвищення рівня добробуту.

Визначивши особливості поняття добробуту територіальної громади, ми зможемо розробити ефективні стратегії його забезпечення, виокремити ключових учасників цього процесу, оцінити рівень добробуту різних громад та розробити інструменти для його вимірювання та покращення.

Об'єктивна оцінка добробуту громад, тобто аналіз різних показників добробуту в сучасних реаліях, в яких живуть і працюють різні громади, є важливим елементом моніторингу узгодженості поведінки влади та громад, що, в свою чергу, може нівелювати негативні тенденції та сприяти позитивному соціальному та економічному розвитку.

Водночас, сучасні тенденції у формуванні, розподілі та використанні бюджетів на місцевому рівні вказують на проблеми, пов'язані з нерівномірним підходом до фінансування функцій громади, відволіканням ресурсів на забезпечення делегованих повноважень та відсутністю достатнього фінансування для надання якісних послуг для добробуту територіальних громад.

Світові дослідження [9-10] нагально потребують трансформації домінуючих економічних теорій з метою формування міждисциплінарної та цілісної парадигми всебічного добробуту територіальних громад, зважаючи на неможливість вирішення низки проблем, таких як нерівномірний розподіл ресурсів у суспільстві, негативний вплив на довкілля та відсутність орієнтації на людину. Водночас, добробут громади, який відрізняється від індивідуального добробуту, потребує подальшого обговорення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є теоретичні основи поняття добробуту територіальних громад, виокремити ключові аспекти та визначити їх взаємозв'язки, а також дослідити основні фактори, що впливають на рівень добробуту громад.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дану проблематику досліджували чимало вітчизняних науковців, зокрема О.В. Безуглий, О.І. Васильєва, О.К. Гордєєв, Т.А. Кравченко, М.М. Патинська, Ю.М. Петрушенко, Б.О. Федірко та інші. Дослідження проблем забезпечення якості життя, людського розвитку та добробуту територіальних громад є ключовим напрямком для сучасної науки. Значний внесок у розвиток цієї галузі зробили відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: П. Арака, О. Гладун, О. Грішнова, С. Лі, Л. Лісогор, Е. Лібанова, О. Макарова, О. Новікова, У. Садова, Дж. Стігліц, Л. Семів, Р. Філіпс та ін. Їхні праці є важливим джерелом знань як для теоретичних розробок, так і для практичного впровадження ефективних рішень. Однак існуючі дослідження недостатньо повно розкривають економічну природу добробуту територіальних громад.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Незважаючи на те, що поняття "територіальна громада" в українській економічній науці є відносно новим, досі воно досліджувалося переважно в правовому та соціологічному контекстах, як суб'єкт місцевого самоврядування та соціальний актор. Відсутність економічних досліджень зумовлена обмеженими можливостями громад як суб'єктів економічних відносин, їхньою адміністративною та фінансовою залежністю від держави, а також обмеженими можливостями у вирішенні питань життєзабезпечення та розвитку.

На нашу думку, територіальна громада – це тип соціально-економічної системи, компоненти якої всебічно взаємопов'язані, розташовані на значній території та витрачають значні ресурси на забезпечення власного розвитку. Іншими словами, територіальні громади є саморегульованими соціальними інфраструктурами, сталий розвиток яких є основою для формування громадянського суспільства.

У контексті дослідження територіальних громад важливим є розрізнення базового та асоційованого рівнів. Базовий рівень (сільські, селищні та міські громади без поділу на райони) визначається безпосереднім проживанням та діяльністю населення, тоді як асоційований рівень (районні, міські з поділом на райони та обласні громади) відповідає за координацію та представництво інтересів на регіональному рівні. Це розрізнення дозволяє зрозуміти структуру та функції громад і розробити ефективні стратегії розвитку на кожному рівні [1].

Етимологічний аналіз поняття «добробут» підтверджує його тісний зв'язок з іншими інтуїтивно зрозумілими поняттями, такими як «добро», «благополуччя», «процвітання», «щастя», «задоволеність», «людський розвиток» та «якість життя». Це свідчить про глибоке і широке розуміння цього поняття в різних культурах та суспільствах. Аналіз літератури показує, що ці терміни часто використовуються як синоніми, але також ототожнюються з іншими підходами до концепції добробуту або, ширше, з моделлю держави загального добробуту [2]. Остання проблема ототожнення вже обговорювалася раніше, але в світлі предмета цього дослідження необхідне детальне роз'яснення значної кількості термінів. Невизначеність у визначенні індивідуального добробуту, добробуту громади, суб'єктивного та об'єктивного добробуту має важливі практичні наслідки і потребує наукових досліджень для розробки ефективних стратегій забезпечення добробуту населення.

Добробут територіальної громади можна визначити як сукупний показник, який включає економічний розвиток, соціальну згуртованість, екологічну стійкість та якість життя на рівні громади [3]. У цьому контексті особливе значення мають як матеріальні, так і нематеріальні аспекти, що впливають на добробут.

Також, слід виокремити економічний, соціальний та екологічний добробут.

Економічний добробут громади включає рівень зайнятості, середній дохід на душу населення, можливості для підприємницької діяльності та інвестицій, а також доступ до інфраструктури та фінансових ресурсів. Ефективне управління ресурсами громади сприяє створенню умов для економічного зростання та підвищення рівня життя її мешканців [4].

Соціальний добробут відображає рівень задоволеності життям населення, доступність до якісних медичних та освітніх послуг, безпеку, культурний розвиток та соціальну згуртованість. Важливим елементом соціального добробуту є інклюзивність — тобто рівність можливостей для всіх груп населення [4].

Екологічний добробут пов'язаний зі станом навколишнього середовища у громаді. Це включає чистоту повітря та води, наявність зелених зон, управління відходами та енергоефективність. В умовах глобальних змін клімату екологічна складова добробуту громад набуває особливої актуальності, оскільки стійкість до екологічних викликів безпосередньо впливає на якість життя мешканців [4].

Добробут територіальних громад залежить від цілого ряду факторів, які можна умовно поділити на зовнішні та внутрішні.

До внутрішніх факторів належать ресурси, якими володіє громада, та її здатність ефективно ними управляти. Це включає людський капітал, природні ресурси, інфраструктуру та наявність інституційної спроможності. Сила громадянського суспільства та участь громадян в управлінні також є важливими компонентами внутрішнього впливу [3-4].

Зовнішні фактори включають політичну стабільність, державну політику щодо підтримки розвитку територіальних громад, доступ до зовнішніх фінансових ресурсів, а також економічні та екологічні умови на національному та міжнародному рівнях. Наприклад, державні програми підтримки децентралізації та розвитку інфраструктури можуть значно покращити економічний та соціальний стан громад [3-4].

Сучасні дослідження економічного добробуту орієнтовані на практичне застосування теорії, що передбачає врахування не лише філософських принципів, але й конкретних цінностей та потреб населення в кожній громаді [5]. Загалом, це міждисциплінарний підхід, який окреслює поєднання психологічних та об'єктивних параметрів добробуту.

Визначені ключові характеристики добробуту громади (рис. 1) мають важливе практичне значення для розробки ефективних стратегій розвитку та забезпечення добробуту населення. Враховуючи фізичні (економічні, соціальні, природні та екологічні) та психологічні умови життя, рівні аналізу добробуту (індивідуальний, громадський, національний), а також ключові характеристики, такі як інклюзивність, цінності, капітал соціальних зв'язків, участь громадськості, спільна відповідальність та згуртованість, можна розробити ефективні стратегії для покращення добробуту громад.

Територіальна громада є основою ідентифікації особи та місцем надання суспільних послуг, що визначає її ключову роль у формуванні концепції добробуту. Визначення добробуту на різних рівнях (місцевому, регіональному, національному) є взаємопов'язаним і послаблюється з підвищенням рівня. Місцевий рівень є первинною основою для формування концепції добробуту. Ця концепція є динамічною і змінюється з розвитком громади. У вузькому сенсі добробут громади можна розглядати як сукупність соціальних, економічних, екологічних, культурних, освітніх та безпекових умов, що є важливими для її процвітання та реалізації потенціалу.

Оптимізація процесів розвитку територіальних громад та максимальне використання їх ресурсного потенціалу є нагальним завданням, що обумовлене переходом України, як і багатьох країн Європи, до децентралізованої моделі управління. Реформа децентралізації суттєво підвищує роль та відповідальність органів місцевого самоврядування за забезпечення соціально-економічного добробуту на своїх територіях, що вимагає глибокого розуміння специфіки кожної громади для ефективного планування та реалізації стратегій розвитку.

Регулювання розвитку територіальних громад здійснюється за допомогою комплексу взаємопов'язаних методів, що поділяються на правові, організаційні, економічні та фінансові.

Правове регулювання визначає правовий статус територіальних громад, їх повноваження та компетенцію, що закріплені конституційно та законодавчо. Воно регулює взаємовідносини між громадами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами, а також між різними рівнями влади у сфері розподілу повноважень.

Організаційне регулювання полягає в наданні територіальним громадам та органам місцевого самоврядування автономії у визначенні своєї внутрішньої структури та взаємодії з іншими елементами соціальної системи.

Економічне регулювання спрямоване на стимулювання ефективної економічної діяльності в межах територіальної громади шляхом впливу на поведінку суб'єктів у сферах виробництва та надання послуг. Це

включає регулювання підприємницької діяльності, формування регіональної цінової політики, дотримання антимонопольного законодавства та інші механізми.

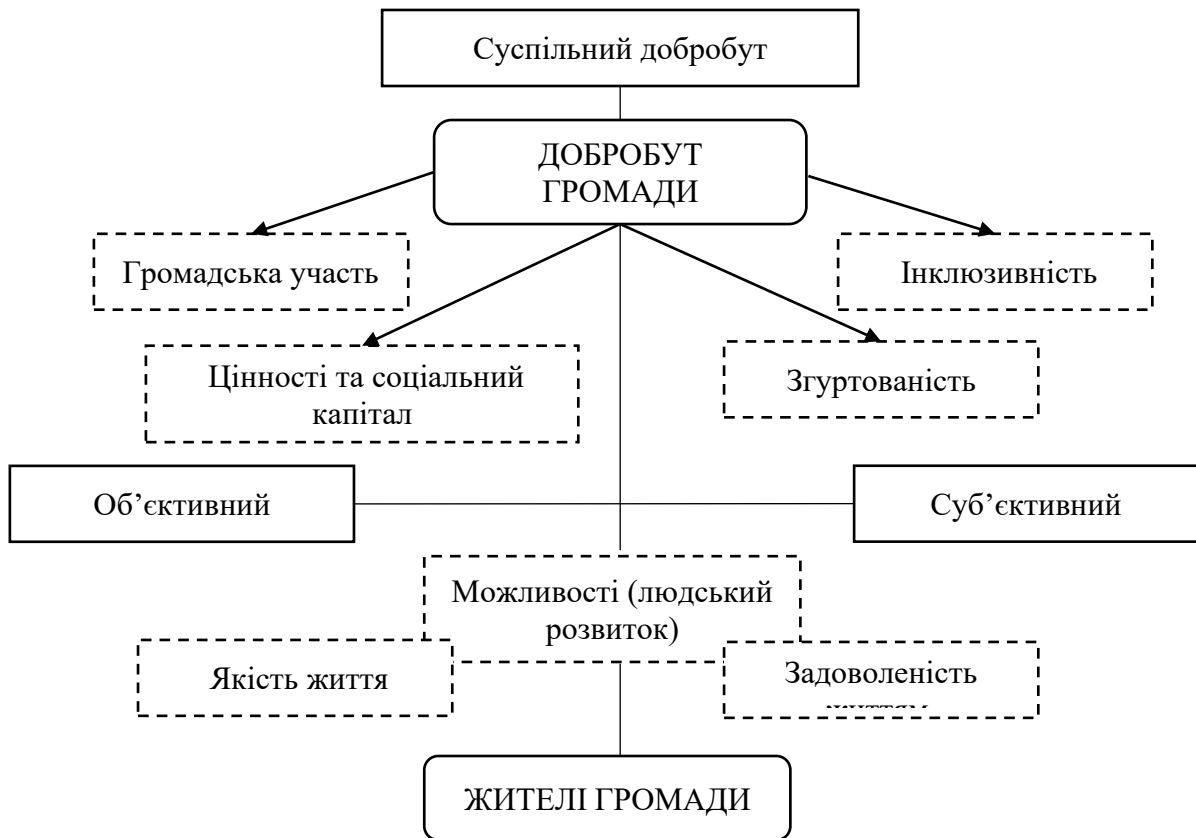

Рис. 1. Взаємоузгодження різних складових добробуту (узагальнено на основі [2; 3; 4])

Фінансове регулювання забезпечує ресурсне забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування, необхідне для виконання ними своїх функцій. До фінансових регуляторів належать види місцевих податків, ставки податків, пільги та субсидії, що надаються місцевій владі.

Зазначені методи взаємопов'язані та діють у комплексі, забезпечуючи ефективне управління процесами розвитку територіальних громад. [6].

Індекси добробуту громади формуються на основі колективного усвідомлення досягнутого добробуту, шляхом агрегування індивідуальних оцінок та результатів, досягнутих населенням. Слід зазначити, що вимірювання добробуту, яке має на меті бути якісним та ефективним індикатором якості життя, має враховувати змінні, які можуть бути використані як індикатори суб'єктивного добробуту. Враховуючи динамічну природу конструкту і той факт, що поняття добробуту громади змінюється протягом її життя, змінні можуть виступати додатковим вираженням виявлених проблем, контекстуалізувати вплив навколишнього середовища або зосереджувати увагу на важливих аспектах життя обраної громади.

Міждержавні та міжрегіональні порівняння добробуту підтверджують наявність значних відмінностей як за індикатором, так і за його складовими, але не дозволяють оцінити вплив чинників, що зумовлюють ці відмінності. Оцінка людського розвитку на основі державного, регіонального, місцевого та індивідуального підходів дозволить сформулювати комплексне бачення, що сприятиме підвищенню ефективності державної політики на всіх рівнях влади. Водночас добробут громади має бути чітко визначений та вимірний, оскільки він значною мірою пов'язаний з ефективним наданням послуг на місцевому рівні, що в кінцевому підсумку призводить до високого рівня людського розвитку.

У цьому контексті розробка індикаторів місцевого добробуту та визначення різних взаємозалежностей має починатися на рівні громади з наступних причин:

- громади є основними постачальниками місцевих товарів та послуг;
- на рівні громади відбувається основний рівень взаємодії між громадянами та органами влади, а також ідентифікація громадян як мешканців громади;
- підвищення ефективності місцевого самоврядування сприяє підвищенню добробуту місцевих жителів.

Отже, узагальнимо деякі базові позиції, які можуть допомогти у представленні індикаторів добробуту громади [7]:

- багатовимірні індикатори якості життя та людського розвитку фіксують досягнутий рівень життя населення;

- методика розрахунку показників якості життя (ЯЖ) адаптована до розрахунків на національному та регіональному рівнях і не враховує специфіки функціонування місцевих громад;

- реформи секторальної та адміністративно-бюджетної децентралізації змінили розподіл повноважень, а отже, функціональні аспекти індикаторів добробуту громад змінилися і потребують суттєвого коригування.

Виходячи з наведених фактів, виникає потреба у розробці інтегрованих науково-методичних підходів до оцінювання добробуту громад, що враховуватимуть міждисциплінарні аспекти.

Одним із ключових напрямків підвищення добробуту громад є створення умов для сталого економічного розвитку. Це передбачає розробку та впровадження стратегій, які спрямовані на розвиток малого та середнього бізнесу, залучення інвестицій, а також створення нових робочих місць. Крім того, важливим є підвищення рівня інституційної спроможності місцевих органів влади для ефективного управління ресурсами [4; 8].

На соціальному рівні важливо сприяти розвитку соціальних програм, які забезпечують доступ до якісної освіти та медицини, підтримують соціальну згуртованість та забезпечують безпеку громадян. У цьому контексті важливим є залучення громадськості до процесів прийняття рішень та участь у реалізації місцевих ініціатив.

Щодо екологічного аспекту, ключовими напрямками є впровадження заходів з енергоефективності, управління відходами та покращення якості повітря та води. Дії щодо збереження екології мають бути системними та підтримуватися як на місцевому, так і на державному рівні.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Добробут територіальних громад є складним та багатогранним поняттям, яке вимагає комплексного підходу для його оцінки та підвищення. Визначальними факторами добробуту є економічний розвиток, соціальна згуртованість та екологічна стійкість. Для забезпечення високого рівня добробуту необхідно активно працювати над підвищенням інституційної спроможності місцевих органів влади, розвитком людського капіталу та впровадженням заходів сталого розвитку. Тільки за умов комплексного підходу до цих проблем можливо досягти значних позитивних зрушень у забезпеченні добробуту територіальних громад.

Література

1. Барановська Т. М. Державна політика розвитку територіальних громад: зміст і основні підходи. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 16. С. 71–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_16_17
2. Бутко, М. П., Петушок, М. О. Добробут територіальних громад: теоретичні засади та методологічні підходи. Наукові праці, 2019.
3. Глушенко О. В. Добробут як імператив суспільного розвитку України. Економічний часопис-XXI. 2016. №156(1–2). С. 31–36.
4. Гринчишин І. М. Добробут територіальної громади: фінансове забезпечення в умовах нової парадигми регіонального розвитку / за наук. ред. І. З. Сторонянської; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2020. 380 с.
5. Децентралізація та розвиток місцевого самоврядування: нові можливості для територіальних громад. Підручник для студентів економічних спеціальностей. — Київ: КНТ, 2021.
6. Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В. та ін. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2019. 115 с.
7. Кулакова Є.В., Бречко А.С. Щодо поняття та сутності територіальних громад. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2014. Вип. 25. URL:http://nbuv.gov.ua/jpdf/nvuzhpr_2014_25_12.pdf
8. Савчук, В. П., Дубровський, О. В. Економіка сталого розвитку територіальних громад: теорія і практика. — Львів: ЛНУ, 2020.
9. Henderson, J.V. 2010. «Cities and Development.» Journal of Regional Science 50(1):515–540.
10. McKinsey Global Institute (2009). Preparing for China's Urban Billion, McKinsey & Company, Chicago.

References

1. Baranovska T. M. (2016). Derzhavna polityka rozvytku terytorial'nykh hromad: zmist i osnovni pidkhody. Investytsiyi: praktyka ta dosvid. [State policy of development of territorial communities: content and main approaches. Investments: practice and experience]. No. 16. P. 71-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_16_17
2. Butko, M. P., Petushok, M. O. (2019). Dobrobut terytorial'nykh hromad: teoretychni zasady ta metodolohichni pidkhody [Well-being of territorial communities: theoretical principles and methodological approaches.] Scientific works

-
3. Hlushchenko O. V. (2016). Dobrobut terytorial'nykh hromad: teoretychni zasady ta metodolohichni pidkhody [Welfare as an imperative of social development of Ukraine]. *Economic magazine-XXI*. No. 156(1–2). С. 31–36.
 4. Grynchyslyn I. M. (2020). Dobrobut terytorial'nykh hromad: teoretychni zasady ta metodolohichni pidkhody [The well-being of the territorial community: financial support in the conditions of the new paradigm of regional development] / for the science. ed. I. Z. Storonyanska; State University "Institute of Regional Studies named after M. I. Dolishnyi National Academy of Sciences of Ukraine". Lviv, 380 p.
 5. Detsentralizatsiya ta rozvytok mistsevoho samovryaduvannya: novi mozhlyvosti dlya terytorial'nykh hromad [Decentralization and development of local self-government: new opportunities for territorial communities]. Textbook for students of economic specialties. — Kyiv: KNT, 2021.
 6. Zhalilo Ya.A., Shevchenko O.V., Romanova V.V. etc. (2019). Detsentralizatsiya ta rozvytok mistsevoho samovryaduvannya: novi mozhlyvosti dlya terytorial'nykh hromad [Decentralization of power: the agenda for the medium-term perspective: analytical report] / National Institute for Strategic Studies. Kyiv, 115 p.
 7. Kulakova E.V., Brechko A.S. (2014). Shchodo ponyattya ta sutnosti terytorial'nykh hromad [Regarding the concept and essence of territorial communities]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law. Issue 25*. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/nvuzhpr_2014_25_12.pdf
 8. Savchuk, V.P., Dubrovskiy, O.V. (2020). *Ekonomika staloho rozvytku terytorial'nykh hromad: teoriya i praktyka* [Economics of sustainable development of territorial communities: theory and practice]. — Lviv: LNU,
 9. Henderson, J.V. 2010. "Cities and Development." *Journal of Regional Science* 50(1):515–540.
 10. McKinsey Global Institute (2009). *Preparing for China's Urban Billion*, McKinsey & Company, Chicago.